

A zsinat első ülészakának befejezése óta már kétszer tölthettem hosszabb időt Rómában, ami növelte és kiszélesítette személyi kapcsolataimat is. Ennek köszönhetem, hogy módom nyílt mélyebben betekinteni abba a szellemi forrongásba, amely mindinkább áthatja az olasz katolikus értelmiség magatartását és gondolkodását.

Több vonatkozásban felfedezés volt ez számomra, mert azok a nagymúltú katolikus folyóiratok, amelyeket régebből ismertem és távolból is figyelemmel kísérhettem, nem sokat árultak el ebből a forrongásból, ha csak azzal nem, hogy alkalmilag szigorú megrovásban részesítették a megújodást és változásokat sürgető törekvéseket. Így történetesen, hogy bár *Maurice Vaussard* híres könyvéről — *A katolikus értelem a XX. század Olaszországában* — írva, vagy negyven évvel ezelőtt, még úgy vélekedtem, hogy termékeny ösztönzéseket kaphatunk az Alpoknak erről a másik oldaláról, később már az a felfogás érelődött ki bennem, hogy a haladás szorgalmazói vajmi keveset várhatnak az olasz katolicizmustól, akár a papságtól, akár a világiaktól. Ugyanakkor persze átéreztem ennek a nézetemnek paradox voltát is, annyira közzelfekvő lett volna a feltevés, hogy ahol a világegyház szíve dobog, abban az országban kell a legjobban pezsegni a katolikus szellemi életnek.

Erre a, mondjuk, előítéletes beállítottságomra nem cáfoltak rá a zsinat első ülészakában tapasztaltak sem. Ha meglepően hangzik is, minden jel arra mutatott, hogy az olasz katolikusok, beleértve a papságot is, minimális érdeklődést tanúsítanak a zsinat irányában. Ezt állapították meg azon az anketon is, amelyet a *Questitalia* folyóirat rendezett a katolikus értelmiségiek körében. A padovai egyetem szociológia-professzora, *Acquaviva* szerint, aki egyben a *Sociologia Religiosa* közlöny szerkesztője, az olasz katolikusok túlnyomó többsége „a zsinatot technikusok ügyének tekintti, amelynek nincs konkrét jelentősége az egyén vallási élete szempontjából”. Az érdeklődés hiányának okait többfelől is próbálták azóta megvilágítani. A *Herder*-kiadásban megjelenő *Orbis*

Catholicus, amelynek tárgyilagosságát és pártatlanságát ebben a kérdésben aligha vonhatná bárki kétségbe, idei márciusi számában egész tanulmányt hozott róla.

*

Az *Orbis Catholicus* a következő mozzanatokra utal magyarázatában: a világiak aránylag csekély fontossága az olasz vallási életben; a papi befolyásolás olyan mértéke, amely megátolja a katolikus világiak önálló tevékenységét; a vallási és teológiai műveltség fogyatékosága a világiaknál, de részben a papságnál is; külsőséges katolicitás, amely felvonulásokra és szertartásokra szorítkozik; erős individualizmus a vallásosságban; az egyház mikéntvaló felfogásának zavaros volta. Kiemelt jelenségei egy bonyolult állapotnak — jegyzi meg a folyóirat —, ahol nem mindig lehet megkülönböztetni az okot az okozattól. Jelenségek, amelyek többé-kevésbé más országok katolikusaira is vonatkoznak, Olaszországban azonban két okból is különleges hangsúllyal bírnak. Egyik a Kuria döntő tekintélye az olasz egyházban, a másik az egyházi struktúráknak az a klerikalizmusa, amely ismeretlen a többi országokban.

Az egyház Olaszországban a Kuria árnyékában él — állapítja meg az *Orbis Catholicus* —, s ez az árnyék annál tömörebbé válik, minél kevésbé tud az olasz egyház a maga szerkezeti gyöngesége miatt saját lábán megállni. A Kuria közelsége szabja meg nemcsak a hívek és a papság, de a püspökök gondolkodását és cselekedeteit is. Az olasz egyház központi szervezeteit maga a Vatikán irányítja. Az olasz püspöki kar a legutóbbi napokig még látszólag sem öltött független arculatot. Az olasz püspöki konferencia elnökét, annak főtítkárárt — hagyományosan címzetes érseki ranggal — és a Katolikus Akció elnökét a pápa nevezte ki. Az olasz püspöki kar együttes határozatait *XXIII. János* pápaságáig mindenkor a Kuria kezdeményezte. Csupán ez a pápa volt azon, hogy növelje az olasz katolikus szervezetek mozgási szabadságát és a püspökök politikai függetlenségét. Az olasz egyház viszonylagos gyöngeségét a Kuriával szemben sokban érthetővé

teszi az olasz egyház szerkezete a maga 297 egyházmegyéjével, amelyek közül némelyik még 50 000 hívőt sem számlál.

Ugyanez a forrása azonban — alább fokozatosan — a világiak hasonló gyengeségének a papsággal és a püspöki karral szemben. Az olasz egyház minden más egyháznál inkább a papság egyháza, amelyben a világi hívőt csupán a papság végrehajtó szervének tekintik, ha ugyan nem egyenesen a püspökök „kinyújtott világi karjának”. Általános még a vélemény, hogy a világiak ténykedései csak akkor vannak összhangban az egyház szándékaival, ha kifejezetten megbízást kaptak rá a hierarchiától; egy érvvel több arra, hogy az olasz katolikusok miért azonosítják jobban, mint más országbeliek, az egyházat és a papságot. Ilyen körülmények között — jelenti ki az *Orbis Catholicus* — nem is lephet meg minket, hogy az olasz katolikusok olybá vették a zsinatot, mint ami a „technikusokra” tartozik, számukra tehát nem bír semmi közvetlen jelentőséggel.

Ebből a háttérből kell mérlegelnünk az olasz sajtó tájékoztató szolgálatát is a zsinat idején — folytatja az *Orbis Catholicus*. Kezdetben negatív vagy közömbös magatartás. Az első döntő esemény, a zsinati bizottságok tagjainak megválasztása, felkészületlenül találta a rómaiakat és az olaszokat. Megszokván az engedelmisséget a Kuria iránt, álmukban sem képelték volna, hogy a világ püspöki kara elene fordulhat a Kuria elébevágó határozatainak. Természetesnek gondolták, hogy a Kuria rendelkezéseit és óhajait mindannyian tiltakozás nélkül elfogadják. Minthogy pedig a Kuriát nagy többségben olaszok alkotják, minden bírálatot, amely a Kuriát érte, támadásnak fogták fel a Kuria olasz jellege vagy színezete ellen. Egyszeriben fel is figyeltek a zsinatra, mert úgy érezték, hogy nemzeti érdekek forognak veszélyben. Jól jellemzik ezt a napilapok beszámolóinak ilyen címei: „A püspökök lázadása” (*Mondo Nuovo*); „Sok olasz püspököt kizártak” (*La Nazione*); „Kínos órák a zsinaton” (*Il Messaggero*). A sajtóvisszhangoknak ez a tónusa később módosult, de akkor sem múlt el teljesen. Mindvégig megmaradt az elégedetlenség a dolgok menetével, és

ebben az elégedetlenségben vajmi ritkán szerepeltek vallási motívumok.

A visszhangokról szólva azonban — emeli ki az *Orbis Catholicus* — nem szabad felednünk, hogy szinte kizárólag a nemkatolikus olasz lapok megnyilatkozásai ezek, mert maga a katolikus sajtó szorosan tartotta magát a zsinatnak adott pápai utasításokhoz, egyébként pedig a legnagyobb rezer-váltságot tanúsította. Mindenesetre tipikus a katolikus sajtó egy részének állásfoglalására *F. Lambruschini* cikke, amely a *Studi Cattolici* „A zsinat szentsége” címmel tett közzé. Figyelmeztet ebben a szerző, hogy merültek fel ugyan ellentétek a zsinaton, de ezeket nem szabad túlozni. „Ne beszéljünk itt azokról — úgymond —, akik valami személyes okból neheztelnek a Kuria vagy a vatikáni diplomácia egyik vagy másik személyiségére. Ne beszéljünk azoknak ellen-szenvéről sem, akiknek szemében a Kuria túlságosan olasz, vagy túlságosan olaszosított. A valóság ugyanis az, hogy nagyobb a bizalmatlanság a Kuria nem-olasz tagjai iránt, mert ezek sokkal nacionalistábbnak és kevésbé elfogulatlanoknak mutatkoznak.”

Különösen két utóbbi római tartózkodásom alatt azonban rájöttem arra is, hogy mind nagyobb számban és hatással lépnek elő Olaszországban azok a gondolkodó katolikusok, első-sorban írók és újságírók, akik az *Orbis Catholicus* által is felvázolt helyzeten mielőbb változtatni szeretnének. Ezek a többnyire 25—40 éves fiatalok szerkesztik és írják azokat a színvonalas s általában csak most megismert folyóiratokat is, amelyeket a még uralkodó irányzat „baloldalinak” könyvel el. Közülük a *Politica* Rómában, a már említett *Questitalia* Velencében, a *Gallo* Genovában, a *Testimonianze* Firenzében, a *Relazioni Sociali* Milánóban jelenik meg. Könyveket is szép számban adnak ki. Közük elsősorban *Wladimiro Dorigo* műve kötötte le a figyelmemet: *Polemiche sull' integralismo* („Viták az integralizmusról”).

Mit akarnak, hogyan látják a dolgokat ezek a katolikus fiatalok, akiknek soraiban a világi zöm mellett papokkal is találkozunk? Részben tanulmányaik és cikkeik, részben a velük folytatott személyes eszmecsereik alapján próbálók rá válaszolni.

Minden mást megelőző legfőbb céljuk a katolikus világiak lelkiismereti és cselekvési szabadságának biztosítása „in temporalibus”, tehát a társadalmi életnek mindazokon a területein és mindazokban a kérdésekben, amelyek nem specifikusan dogmatikus jellegűek. Egyáltalán nem titkolják, hogy miután az olasz teológiai irodalomból vajmi csekély eligazítást méríthetnek, az északibb országok, elsősorban Franciaország katolikus teológiai iskoláira támaszkodnak, kiváltésképpen a következő sarkalatos problémákat illetően: a világiak helye az egyházban, a lelkiismeret jogai, az állam és az egyház viszonya, a politikai és társadalmi rendszerek megválasztásának szabadsága, mindenféle háború intézményes kiküszöbölése, a békés együttélés megvalósítása a laicizálódó világban.

Törekvéseiket akként kívánják sikerre vinni, hogy közben minimális felületet nyújtsanak egyházi bírálókat vagy kánonjogilag indokolható támadások és elítélések számára. Éppen ezért kínosan ügyelnek arra, hogy ne nyúljanak olyan témákhoz, amelyekről egyedül az egyházi tanítóhivatal illetékes nyilatkozni. Arra azonban, hogy az egyházi integrizmus hol és miben válik veszélyessé és károsná, elsősorban magukat, a világiakat érzik hivatottnak rámutatni. S nekik is kell küzdeniök ellene éppen az olasz katolikus egyház érdekében. A *Questitalia* írta a zsinat küszöbén: „Bármilyen tetszetős teológiai érvel lépének fel az integrizmus mellett — az ember egy és oszthatatlan, eszményei és céljai tehát a folytonosság megszakítása nélkül szervesen kapcsolódnak —, a valóság az, hogy a természetes és a természetfeletti dimenziók egybevétele, a vallási és a profán intézmények összefonódása olyan légkört teremtett Olaszországban, amely akaratlanul is elfedi a hatáskörök szegyenletes átlépését, a kicsinyes érdekeket, a titkos bűnrészséget, az igazságtalan kiszolgáltatottságot, a meg nem engedhető gazdagodást, a választási klientelizmust, az arcátlan korrupciót. Összegezve, a klasszikus zűrzavar az, ami az egyházat és a vallást előbb önmagában semleges, utána azonban tragikusan bűnös evilágiságba hajtja, mikor is az egyház kész lemondani a saját autonóm köréről, hogy előnyö-

ket húzzon a hatalomból, amelyet egy konstantini társadalomban a megérdemelt vagy megvásárolt vagy fondorlatosan megszerzett támogatás biztosít.”

Ezek a nyilván kisarkított kemény szavak, amelyeknek idézésével inkább csak a progresszív katolikusok hangulatát akartam érzékeltetni, pontosan egy évvel ezelőtt hangzottak el. Annál örvendetesebb, hogy azóta az ő táborukban sem ennyire borulátók. Találkoztam olyan vélekedésekkel, hogy a zsinat első szakasza alapjaiban rendítette meg „az integrista-centralista rendszer orthodoxiájának védőtöltéseit”. Az integrizmus térvesztését mutatja szerintük az is, hogy az integristák nem találnak újabban „tekintélyes jezsuitát vagy még tekintélyesebb bíborost”, aki hajlandó lenne anathémával sújtani egyes katolikus gondolkodók állítólag heretikus, marxista vagy sztoricista elhajlásait.

„Mi persze realisták vagyunk — mondották ezek — s nem ringatjuk magunkat abban az ábrándban, hogy a jövőben nem is léphetnek elő integrista tendenciák. Az egyház története, és nemcsak az egyházé, százával nyújt példát az e fajta hullámmászokra. Hiszszük azonban, hogy az esetleges ellentétek és ellenállások elvesztik a jövőben azt a drámaiságukat, amely a múltban tapadt hozzájuk. Egyébként mi sem állítjuk, hogy tarsolyunkban vannak az összes igazságok. Állítjuk azonban, hogy minden történeti vállalkozás csak gazdagodhat az életerő olyan dialektikus megnyilvánulásából, amilyenek az eszmék, a tapasztalatok és a szemléletek ütközései.”

„Úgy érezzük — hangoztatták előttem egy más alkalommal —, hogy a katolikus világiak feladata és felelőssége ritkán lehetett annyira nagy, mint napjainkban. Annak ugyanis, ami tiszta és világos az egyház csúcán, nem szabad többé elhomályosulnia azoknak a keresztényeknek hűtlensége miatt, akik a papságnál közvetlenebb érintkezésben vannak a világgal és a világ konkrét problémáival. Elsősorban raitunk áll annak igazolása, hogy a vallás nem felépítménye az osztálytársadalomnak, közelebbről a kapitalista gazdasági rendnek. A tétlenség és intellektuális tunyaság részünkről csak gátolná annak elismerését, hogy az egyház jelenléte a világban egy egészen egye-

dülálló jelenlét, éppen ezért nem is vezethető vissza olyan szkémmakra, amelyek a mi megítélésünk szerint nem tükrözik a történet egész valóságát. Ennek okából azonban szükség-szerűen felül kell vizsgálnunk itt Olaszországban azokat a politikai helyzeteket is, amelyek akadályozzák az egyházat abban, hogy a maga teljességében kifejtsen pasztorális tevékenységét.”

„Katolikus meggyőződésünkéből nem engedünk — hallottam ezt is —, s tisztában vagyunk azzal, hogy vallási célunk csakis az üdvösség lehet. Logikus követelmény azonban, hogy megszüntessük hazánkban a vallási elmaradottságot, sok tekintetben vallási analfabizmust. Nem a „modernizmus” felévitését értjük ezen, hanem azt, hogy a katolikus világnézet alakításában és a hívek elé tárásában figyelembe vegyük a kor lélektani, kulturális és szociális igényeit. Ugyanúgy pedig, miként vallási célunk az üdvösség, evilági célunk a békés együttélés és az egész emberiség haladása. Nem dolgozni a békén annyira, mint megtagadni embertársaink irányában minden jóakaratot. Ilyen visszautasítás semmiképpen sem jöhet azoktól a katolikus hívőktől, akiknek érdemesnek kell bizonyulniok János pápa nagygyógy örökségére és érdemesnek kell bizonyulniok VI. Pál pápa sokat ígérő vezetésére.”

*

Hála XXIII. János pápának, bízalom VI. Pál pápának — ezzel jellemezhetném ennek az olasz katolikus értelmiségnek alapállását.

János pápa — így látják ők is — felrobbantotta a szellemi restség összes bástyáit, olyan sokszérű perspektívát nyitott a cselekvés és gondolkodás számára, hogy egész nemzedékeknek lesz tennivalójuk az ő pápasága csodáinak kiteljesítésére. VI. Pál sokban nem hasonlít hozzá, külsejében semmiképpen. De annyira megvan benne az emberi és vallási gazdagság, s annyi benne a közvetlen modernség, hogy senki nála jobban nem tudott volna behelyezkedni abba a széles megmozdulásba, amelyet elődje indított meg.

János pápa modernsége — olvasom Ernesto Balducci egyik írásában — összeesett lelkének patriarkális ősisé-

gével: modern volt, mert beleültette szellemét a primitív egyház talpkövébe, s úgy beszélt és mozgott, hogy soha mással nem törődött, mint a lényegessel; így tudott egészen szabad és hajlékony lenni a mai világgal szemben. Pál pápa modern magánál értelmi alkatánál fogva: nemcsak nyelve, de gondolkodásának és képzeletének öntvényformái is magukon viselik a modern kultúra összes jeleit. Az ő modernsége annak eredménye, hogy szakadatlan érintkezésben volt a mai ember legégetőbb problémáival és őszintén résztvevő korunk szellemi kalandjaiban. Az ő értelme nem skolasztikus típusú, hanem hajlékony, amely alárendeli magát a tapasztalás és a gyakorlat fegyelmének. Tisztában van azzal, hogy a modern világban olyan hitre van szükség, amely megáll az értelem mértéke előtt.

VI. Pál — folytatja az író — már ismételtelen bizonyosságot tett erről a humanizmusáról, amióta csak az egyház megújulásán dolgozik. Most az a döntő feladat vár rá, hogy előmozdítsa a szintézist tradíció és modernség között. Bizonyos, hogy nem fogja őt visszahúzni a kereszténység elavult formáinak nosztalgiája, aminek maga panaszkodott fel már többször a kéretelműségeit és meddőségét. „Nem nézünk többé hátra, hanem előre szegezzük tekintetünket, arra a látóhatárra, amelyet János pápa nyitott meg az egyház és a történet útján” — jelentette ki VI. Pál még mint bíboros, amikor nem tudhatta, hogy mindezért hamarosan övé lesz a felelősség.

Római ismerőseim hívták fel a figyelmemet Pál pápa beszédeire, amelyeket milánói érsek korában, mint az olasz katolikus egyetemi hallgatók szövetségének országos elnöke mondott. „Nem megváltoztatni, hanem megszentelni kell a profán világot — jelentette ki az egyikben. — Tisztelni, szeretni és növelni kell minden öröknöböl a kultúra és civilizáció értékeit, megmutatva és igazolva ugyanakkor, hogy mennyire hasznos a vallás mindkettőnek. Ám ne feledjük: csak akkor lesz az, ha személyes vallás. Valamikor az egyház nevelés volt számunkra, szinte észrevétlen és természetes; ma az szükséges, hogy tudás és élet legyen számunkra. Azelőtt a múlt öröksége volt; most az kell, hogy a jelen éltetője legyen.” Egy másik beszédé-

ben pedig ezeket mondta: „A mai atheista kultúra, amely részben vagy egészen bizonyos téves vallási formák visszautasításából eredt, közre-működhet, reakció módján, a hiteleb-
sebb kereszténység újjászületésében. Úgy kell néznünk az atheizmusra, mint ami tisztító funkciót végez kö-
rünkben, mert rákényszerít minket, hogy szabatosabb, magasabb, transz-
cendensebb és igazabb eszmét alakít-
sunk ki Istenről. Ez nem kis haszna
korunk szellemi drámájának. Akkor

pedig, ha a mi hitgizságaink és er-
kölcsei értékeink őszintébb és valódi-
bb kifejeződését segíti elő a vallásos vi-
lágban, nem is kell túlságosan rémül-
dőznünk tőle.”

Befejezésül hadd idézzem VI. Pál
koronázási beszédéből azokat a sza-
vakat, amelyek ma már az olasz ka-
tolicizmusban is megértésre talál-
nak: „Túl a kereszténység határain van
még egy másik dialógus, amelyet az
egyháznak folytatnia kell: a dialógus
a modern világgal.”

A KIS ÚT

*Sógornőmmel, aki súlyosan, becsületesen vágón megrágmalmazott az uram
előtt, már több hónappal ezelőtt megszakítottam a kapcsolatot. Képtelen va-
gyok ezt elfelejteni. Majd talán egyszer... Addig azonban nem tudok önmagam
előtt hazudni s főleg nem akarok Isten előtt hazudni. Épp ezért, ha a Miatyán-
kot imádkozom, gondolatban átugrom a „miképen mi is megbocsátunk” részt.
Tudom, hogy eljárásom nem egészen helyes, lelkileg zavar is, de hát én is
csak ember vagyok...*

Mint soraiból kitűnik, a levélíró is
érzi, hogy eljárás módja nem helyes-
elhető. Mégis, bizonyos érdeklődő tiszte-
letet kelt levelének olvasásakor az az
őszinteség, mellyel becsületesen fel-
tárja a pusztán emberi oldaláról tek-
intve nagyon is érthető magatartá-
sát. Kétségtelen, hogy legfajóbban, leg-
érzékenyebben sebezhető pontja min-
denkinek saját becsülete. Tán még a
fizikai arcucsapást is könnyebb el-
viselni, mint az ilyen rágmalmazó hát-
batámadást. Hangsúlyoznunk kell
azonban, hogy csak emberi, pusztán
természetes oldaláról tekintve a dol-
got, tudjuk őszinteségét értékelni.

Valóban, első pillantásra mindenki-
nek úgy tűnnék, hogy az ilyenféle bel-
ső ellenkezést nem lehet lélekben át-
hidalni s épp ezért válik értelmetlen-
né a Miatyánk „kritikus” mondatának
ismételgetése is. Hazudni valóban nem
szabad, legkevésbé pedig Istennek. Az
imádságból sem lehet lélek nélküli
sablont formálni. Ettől önmagunkat s
másokat is feltétlenül óvunk kell.

Valamiről azonban nekünk, gya-
korló keresztényeknek, Krisztus kö-
vetését vállalóknak sohasem szabad el-
feledkeznünk. Már a keresztiséggel be

lettünk oltva Krisztusba s az ő termé-
szetfeletti kegyelmeket közlő, egyszer-
smind pedig természetfeletti gondolko-
dást kialakító világába. Az „új emb-
bert” kell formálnunk magunkban, a
krisztusi új törvényre, új hangra kell
mindenben ügyelnünk. Krisztus pedig
így szól követőikhez: „Hallottátok a pa-
rancsot: Szemet szemért, fogat fogért!
Én pedig azt mondom nektek: tegyetek
jót haragosaitokkal s imádkozzatok
rágmalmazóitokért.”

Vasárnap reggel van. Öt perc hiány-
zik még a tíz órai szentmise kezdetéig.
A hívek százaai lépnek be a templom
ajtájan, foglalják el helyüket a pa-
dokban, az oszlopok között. Még nem
szólalt meg a csengő és orgona, alig
értek az emberek helyükre, s most itt
is, ott is többen visszafordulnak. Van
olyan, ki már a templomajtóban hir-
telen hátat fordít s kifelé indul. Tán
elmarad a szentmise, megbetegedett/
a miséző pap, rosszul érzik magukat a
hívek? — Nem, csupán az történt,
hogy sokaknak eszébe jutottak az Úr
szavai: „Ha ajándékokat az oltárhoz
viszed, s ott eszedbe jut, hogy fele-
barátodnak valami panaszja van elle-
ned, hagyd ott ajándékokat az oltár